

Le Bon

Gustave Le Bon
Psychologie davu

portál

Le Bon

Gustave Le Bon

Psychologie davu

Francouzský originál:
Psychologie des foules, první vydání 1895

Epilogue © Josef Smolík, 2016
© Portál, s. r. o., Praha 2016

ISBN 978-80-262-1060-3

Obsah

Autorova předmluva	6
Úvod: Období davů	10
KNIHA PRVNÍ: Duše davů	17
1 Obecná charakteristika davů, psychologický zákon jejich duševní jednoty	18
2 City a mravnost davu	25
3 Ideje, způsob uvažování a obrazotvornost davů	40
4 Náboženská forma všech davových přesvědčení	47
KNIHA DRUHÁ: Náhledy a přesvědčení davů	51
1 Faktory působící nepřímě na přesvědčení a náhledy davů	52
2 Faktory působící bezprostředně na náhledy davů	65
3 Vůdcové davu a prostředky, jimiž přesvědčují	74
4 Hranice proměnlivosti přesvědčení a náhledů davů	88
KNIHA TŘETÍ: Klasifikace a popis různých druhů davů	97
1 Klasifikace davů	98
2 Davy tzv. zločinné	101
3 Porotní soudy	105
4 Davy voličské	110
5 Parlamentní shromáždění	117
DOSLOV: Psychologie davů na počátku 21. století	131
Úvod	131
Le Bon: Psychologie davu	131
Sigmund Freud: Psychologie masy a analýza Já	149
Hannah Arendtová: Dav v totalitním režimu	152
José Ortega y Gasset: Vzpouza davů	153
Elias Canetti: Masa a moc	156
Hermann Broch: Masové šílenství	160
Davy nekonečné	161
Použitá literatura	163
Poznámky ke knize	165
Poznámky k doslovu	171

Autorova předmluva

Naše předchozí dílo se týkalo popisu duše národa. Nyní se chystáme studovat duši davu.

Souhrn společných vlastností, které vznikají působením prostředí a dědičnosti u všech jedinců určitého národa, tvoří duši tohoto národa. Tyto vlastnosti mají původ v dávných dobách a jsou velmi stálé. Shromáždí-li se však náhodně jistý počet lidí, pozorujeme, že se z jejich pouhého sblížení mohou zrodit ještě nové duševní vlastnosti, které se navršují na vlastnosti rasové a často se od nich hluboce liší.

Jejich souhrn tvoří mocnou, ale krátce trvající kolektivní duši.

Davy hrály vždy významnou úlohu v dějinách, ale ta nebyla nikdy tak důležitá jako v dnešní době. Nevědomá činnost davů, vstupující na místo uvědomělé činnosti jedinců, je jedním z hlavních znaků současné doby.

Pokusil jsem se přistoupit k obtížnému problému davů způsobem striktně vědeckým, tj. snažil jsem se mít metodu a nechat stranou názory, teorie a doktríny. To je, jak věřím, jediný způsob, jak se dobrat určitých dílků pravdy, především když se jedná – jako v tomto případě – o otázku, jež skutečně rozněcuje duše. Vědec, který se tímto fenoménem zabývá, se nemá starat o to, že jeho výroků mohou zranit. V nedávné publikaci učinil význačný myslitel Goblet d'Alviela pozorování, že ačkoli nepatřím k žádné současné škole, často se nacházím v opozici k určitým závěrům všech těchto škol. Tato nová práce zasluhuje, jak doufám, stejnou pozornost. Patřit k nějaké škole znamená nezbytně přijmout její předpojatosti a předsudky.

Přesto musím čtenáři vyložit, proč mě uvidí vyvozovat z mých studií závěry odlišné od těch, které se na první pohled zdají být patřičné. Když například tvrdím, že dav je myšlenkově velmi

podřadný, i když je složen z elit, a přesto říkám, že navzdory této podřadnosti by bylo nebezpečné zasahovat do jeho organizace.

Je to co nejpečlivější pozorování faktů historie, které mi vždy ukázalo, že u sociálních organismů, jež jsou stejně komplikované jako kterékoli jiné bytosti, není vůbec v naší moci donutit je k nějaké rychlé a hluboké proměně. Příroda je občas radikální, ale nikdy ne tak, jak tomu rozumíme my, a to je důvod, proč je mánie velkých reforem pro lidi tak osudná, jakkoli se teoreticky mohou takové vynikající reformy objevit. Nebyly by užitečné, kdyby neměly sílu změnit okamžitě duši národů. Takovou moc má jen čas. To, co ovládá lid, jsou ideje, city a zvyky, to, co máme v sobě. Instituce a zákony jsou manifestacemi naší duše, výrazy jejích potřeb. Tím, že vycházejí z duše, instituce a zákony nevědí, jak ji změnit.

Studium sociálních fenoménů nemůže být odděleno od fenoménu lidí, u nichž se vytvářejí. Filozoficky řečeno, tyto fenomény mohou mít absolutní hodnotu, prakticky ji ale mají jen relativní.

Když studujeme sociální fenomén, je ho tedy třeba následně uvážit pod dvěma zcela odlišnými aspekty. Je vidět, že poučení čistým rozumem je často protikladné k poučení rozumem praktickým. Je stěží něco, i fyzického, na co by nebylo možné vztáhnout toto dělení. Z úhlu pohledu absolutní pravdy jsou krychle či kruh geometrické útvary neměnné, striktně definované určitými výroky. Z pohledu našeho oka mohou tyto geometrické útvary nabrat velmi různorodých forem. Perspektiva může přeměnit krychli v pyramidu nebo čtverec, kruh v elipsu nebo rovnou čáru, a tyto fiktivní formy jsou pro uvažování mnohem důležitější než formy reálné, protože jsou tím jediným, co vidíme a co může fotografie nebo malba reprodukovat. Nereálné je v určitém případě pravdivější než reálné. Představovat objekty v jejich přesné geometrické podobě by znamenalo deformovat přírodu a dělat ji nepoznatelnou. Představíme-li si svět, jehož obyvatelé by mohli předměty jen kopírovat nebo fotografovat, ale neměli by možnost se jich dotýkat, dělali by si jasnou představu o jejich formě jen velmi obtížně.

Znalost této formy, dostupná pouze hrstce vzdělců, by ostatně vzbuzovala jen velmi slabý zájem.

Filozof, který studuje sociální fenomény, musí mít na paměti, že vedle jejich hodnoty teoretické mají i hodnotu praktickou a že z pohledu vývoje civilizace má jen ta druhá nějakou důležitost. Takové konstatování musí vyvolat obezřetnost v závěrech, které se týkají zákona, jenž se mu zpočátku jakoby vnucoval.

I další motivy se podílejí na tomto vnuceném rezervovaném postoji. Komplexnost sociálních skutečností je taková, že je není možné obsáhnout všechny dohromady a předvídat důsledky jejich vzájemného vlivu. Zdá se také, že za viditelnými fakty se často ukrývají tisíce skutečností neviditelných. Viditelné sociální fenomény se zdají být výsledkem ohromné nevědomé činnosti, nejčastěji nedostupné naší analýze. Hmatatelné projevy je možné přirovnat k vlnám, které na povrchu oceánu odrážejí zvraty v podzemí, kde se odehrávají a o němž nic nevíme. Když pozorujeme davy ve většině jejich projevů, obvykle vykazují mimořádně podřadného ducha, v jiných případech to ale vypadá, jako by byly vedeny mysteriózními silami, jež byly ve starověku nazývány osud, příroda, prozřetelnost a které my nazýváme hlasem mrtvých, jejichž moc bychom nepochopili, kdybychom ignorovali jejich podstatu. Často se zdá, že v nitru národů se nacházejí latentní síly, které je vedou. Je například něco komplikovanějšího, logičtějšího a úžasnějšího než jazyk? A odkud přesto vychází tato věc, tak dobře organizovaná a tak subtilní, když ne z nevědomé duše davů? Akademie největších učenců, nejvyhlášenější gramatikáři umějí pouze s obtížemi zaznamenávat zákony, které řídí tyto jazyky, ale jsou zcela neschopní je vytvářet. Stejně je to s idejemi génia velkých osobností – jsme si tak jisti, že jsou výhradně jejich dílem? Bezpochyby jsou vždy tvorem osamělých duchů, ale není to duše davů, která zformovala tisíce zrnek prachu, jež tvoří usazeninu, na níž tyto ideje klíčí?

Davy jsou bezpochyby vždy nevědomé, ale tato nevědomost je možná jedním z tajemství jejich síly. V přírodě jsou tvorové

výhradně podřízeni instinktu a vykonávají činy, jejichž úžasná komplexnost nás udivuje. Rozum je v rámci humanity věcí příliš novou, a navíc příliš nedokonalou, aby nás vyvázal ze zákonů nevědomí, či je dokonce nahradil. Ve všech našich činech je podíl nevědomí obrovský a rozumu velmi malý. Nevědomí jedná jako ještě neznámá síla.

Pokud tedy chceme zůstat v úzkých, ale jistých mantinelech témat, která může poznat věda, a nebloudit v oblastech vágních dohad a marných hypotéz, musíme jednoduše pojednávat o fenoménech, které jsou nám dostupné, a omezit se na ně. Veškeré závěry vycházející z našich pozorování jsou nejčastěji předčasné, neboť za fenomény, které dobře vidíme, se nacházejí další, jež vidíme špatně, a stejně tak se za nimi asi nacházejí takové, které nevidíme vůbec.

Úvod: Období davů

Na první pohled by se mohlo zdát, že veliké převraty, které předcházejí změnám civilizací, jako je pád římské říše a založení říše arabské, jsou určovány důležitými politickými změnami, vpády národů nebo svržením dynastií. Ale pečlivé studium těchto událostí velmi často zjišťuje, že za jejich zdánlivými příčinami tkví jako vlastní příčina nějaká hluboká proměna v myšlení národů. Opravdové historické převraty nejsou ty, které nás překvapují svou velikostí a prudkostí. Změny, jež jsou jediné důležité, takové, z nichž vyplývá obnova civilizací, se odehrávají v názorech, představách a vírách. Významné události jsou viditelnými výsledky neviditelných změn lidského myšlení. Projevují-li se tak zřídka, je to z toho důvodu, že nejstálějším prvkem rasy je dědičný základ jejího myšlení.

Přítomná doba je právě jedním z těch kritických okamžiků, kdy se lidské myšlení počalo přetvářet.

Podkladem tohoto přerodu jsou dva hlavní faktory. Prvním je rozvrat náboženských, politických a sociálních názorů, z nichž pramení všechny prvky naší civilizace. Druhým je vznik úplně nových existenčních a myšlenkových podmínek, vyvolaných moderními objevy přírodních věd a průmyslu.

Přesto, že názory minulosti jsou již otřeseny, mají dosud veliký vliv. Ideje, které je mají nahradit, se teprve tvoří, a proto současná doba představuje období přechodu a anarchie.

Je nesnadné již nyní říci, co jednou vzejde z takového nezbytně poněkud chaotického období. Jaké budou základní ideje, na kterých budou založeny společnosti, jež přijdou po nás? To ještě nevíme. Ale můžeme již nyní předvídat, že budou muset ve své organizaci určitě počítat s novou mocí, nejnovější vládkyní moderní doby – s mocí davů. Na troskách tolika idejí, které byly

kdysi považovány za správné a jež jsou dnes mrtvé, tolika mocností, které byly postupně zlomené revolucemi, jediné tato moc se pozvedla a zdá se, že pohltí již brzy všechny ostatní. Zatímco se naše staré názory viklají a mizí a staré opory společnosti se postupně rozpadávají, moc mas je jedinou silou, kterou nic neohrožuje a jejíž význam neustále vzrůstá. Věk, do něhož vstupujeme, bude opravdu VĚKEM DAVŮ.

Ještě neuplynulo ani století od doby, kdy tradiční politika států a soupeření panovníků byly hlavními faktory historického dění. Mínění davů nemělo zpravidla žádného významu. Dnes znamenají málo tradice politické i osobní snahy vládců a jejich soupeření. Hlas davů nabyl převahy. Ten diktuje králům, jak se mají chovat. Duše davů, a nikoli již rozhodnutí panovníků určují osudy národů.

Jedním z nejnapadnějších znaků naší přechodné doby je vstup lidových tříd do politického života, jejich postupná přeměna ve třídy vládnoucí. Známkou tohoto vstupu nebylo vlastně všeobecné hlasovací právo, jehož řízení bylo zpočátku tak snadné a které mělo po dlouhou dobu tak malý vliv. Zrození moci davů počalo šířením jistých idejí, které se v duších zvolna ujímaly, a pokračovalo sdružováním jedinců k uskutečnění názorů, do té doby teoretických. Sdružování umožnilo davům, aby si utvořily mínění, i když ne správné, tedy alespoň velmi určité, o svých zájmech a aby si uvědomily svou sílu. Zakládají syndikáty, před kterými kapituluje každá moc, burzy práce, které se navzdory všem hospodářským zákonům samy snaží upravovat poměr práce a mzdy. Posílají do národních shromáždění své zástupce zbavené veškeré iniciativy a nezávislosti, kteří jsou většinou pouhými mluvčími výborů, jež je zvolily.

Dnes nabývají požadavky davů čím dále tím určitější povahy a snaží se vyvrátit přímo z kořene nynější společnost, aby ji přivedly zpět k onomu původnímu komunismu, který byl normálním stavem všech lidských skupin před příchodem civilizace. Omezení pracovní doby, vyvlastnění dolů, železnic, továren a pudy,

rovnoměrné rozdělení výrobků, eliminace tříd vyšších ve prospěch tříd lidových atd. Takové jsou tyto požadavky.

Davy mají malou schopnost uvažovat, ale jsou naopak velmi dobře uzpůsobeny k činům. Současnou organizací nesmírně stoupla jejich síla. Dogmata, která nyní vznikají, dosáhnou záhy moci dogmat starých, tj. tyranské a suverénní moci, která vylučuje jakoukoli diskusi. Božské právo králů bude nahrazeno božským právem davů.

Oblíbení spisovatelé naší buržoazie, kteří jsou s to nejlépe tlumočit její poněkud omezené ideje, její úzký rozhled, její poněkud sumární skepticismus a někdy téměř výstřední egoismus, jsou poblázněni touto novou mocí, kterou vidí růst. Zoufale volají mravní sílu církve na pomoc v boji proti zmatení duchů, té církve, kterou dříve tolik pohrdali. Mluví o úpadku vědy a připomínají nám nauky zjevených pravd. Ale tito nově na víru obrácení zapomínají, že dotkla-li se jich skutečně milost, nemá tutěž moc nad dušemi, které se málo starají o zájmy nadpozemského rázu. Dav dnes již nechce bohy, které včera jeho bývalí učitelé odmítli a pomáhali bořit. Řeky netečou zpět ke svým pramenům.

Věda naprosto nezpůsobila úpadek a nenese v dnešní anarchii duši za nic odpovědnost, ani v nové moci, která vyrostla z lůna této anarchie. Slíbila nám pravdu, nebo alespoň znalost vztahů, které naše inteligence může obsáhnout; nikdy nám však neslíbila ani mír, ani štěstí. Je suverénně lhostejná k našim citům, neslyší naše nářky a nic již nemůže vzkřísit iluze, které zahнала.

Obecné příznaky rychlého narůstání moci davů vidíme u všech národů. Ať nám přináší cokoli, musíme se jí podrobit.

Obviňování této moci je jenom prázdným mluvením. Možná že převzetí moci davy je jedním z posledních údobí západních civilizací a znamená návrat k obdobím zmatené anarchie, jež předcházely vytvoření nové společnosti. Ale jak tomu zabránit?

Až dosud byly nejjasnější úlohou davů velké rozvraty zastaralých civilizací. Objev této úlohy ale není jen záležitostí dneška.

Historie učí, že v okamžiku, kdy pozbyly své moci mravní síly, které tvořily páteř určité společnosti, byl konečný rozklad proveden brutálními a neuvědomělými davy, jež byly právem pokládány za barbarské. Civilizace byly až dosud vytvářeny a vedeny malou skupinou vzdělanecké aristokracie, nikdy však davy. Davy mají pouze ničivou moc. Jejich vláda představuje vždy období zmatků. Civilizace předpokládá jistá pevná pravidla, kázeň, přechod od pudového k rozumovému, předvídání budoucnosti, vysoký stupeň kultury, což jsou podmínky, které davy, ponechané samy sobě, nedovedou nikdy splnit. Svou výlučně ničivou mocí se podobají mikrobům, které rozkládají vyčerpaná nebo mrtvá těla. Je-li stavba některé civilizace prohnílá, přivodí davy její zřícení. V tomto okamžiku začíná jejich úloha. Na okamžik se filozofie množství stává jedinou filozofií dějin.

Bude tomu tak i s naší civilizací? Můžeme se toho obávat, avšak dosud to nevíme.

Musíme se s rezignací podrobit vládě davů, poněvadž neprozíravé ruce postupně prolomily všechny hráze, které by je byly mohly zadržet.

Davy, o kterých se začíná tolik mluvit, zatím známe velmi málo. Odborní psychologové, žijící daleko od nich, je vždy opomíjeli a nezabývali se jimi jinak než z hlediska zločinů, jichž se mohou dopustit. Beze vší pochybnosti zločinné davy existují, jsou ale i davy ctnostné, hrdinské a mnoho jiných. Zločiny davů tvoří jenom zvláštní případ jejich psychologie, a stejně jako nepoznáme povahu jedince pouze podle jeho neřestí, tak nemůžeme poznat davy, podrobíme-li studiu jen jejich zločiny.

Máme-li říci pravdu, vládci světa, zakladatelé náboženství nebo říší, apoštolové všech věr, vynikající státníci a v menším okruhu prostí vůdci malých lidských skupin byli vždy neuvědomělými psychology a znali instinktivně a často velmi bezpečně duši davů. Právě proto, že je dobře znali, stali se snadno jejich pány. Napoleon úžasně vystihl psychologii francouzských davů, vůbec však

nepochopil psychologii těch, které patřily k jiným rasám.¹ Tato neznalost způsobila, že se pustil do válek, zvláště ve Španělsku a Rusku, které připravily jeho pád.

Znalost psychologie davů je v této době poslední pomůckou pro státníka, který je sice nechce ovládat – což se stalo dnes velmi nesnadným –, ale alespoň se nemíní dát příliš ovládat od nich.

Psychologie davů ukazuje, do jaké míry mají zákony a instituce malý vliv na jejich impulzivní povahu a jak jsou neschopny jiných mínění kromě těch, která jim byla vnuknuta. Nelze je vést pravidly, vybudovanými na čistě teoretické rovnosti, ale jen tím, co je zaujme a svede. Chce-li např. zákonodárce stanovit novou daň, má snad volit tu, která by byla teoreticky nejspravedlivější? V žádném případě! Prakticky tou nejlepší daní bude pro davy ta nejméně spravedlivá. Je-li nejméně nápadná a na pohled nejméně těžká, bude nejsnáze přijata. Proto sebetíživější nepřímá daň bude davem přijata vždy, poněvadž se odvádí denně ve zlomcích haléře z předmětů spotřeby, nepřekáží nikomu v jeho zvycích a působí na něj malým dojmem. Nahradte ji daní, úměrnou mzdě nebo jiným příjmům, která by se odváděla najednou, a vzbudí jednohlasný protest, i kdyby byla třeba desetkrát lehčí. Místo denně splácených neviditelných haléřů by přišla celková částka, která je skutečně poměrně vysoká, a tím vyvolá veliký dojem. Ušla by pozornosti jen tehdy, kdyby si ji někdo ukládal stranou po haléřích; tento ekonomický postup však předpokládá jistou dávku prozíravosti, které davy nejsou schopny.

Uvedený příklad to osvětluje nejjednodušeji, jeho správnost je zjevná. To také neuniklo psychologu, jakým byl Napoleon; ale zákonodárci, neznalí duše davů, ji nemohou pochopit. Dosud nebyli zkušeností dostatečně poučeni, že lidi nelze nikdy vést předpisy čistého rozumu.

Psychologii davů by bylo možné ilustrovat ještě dalšími příklady. Její znalost objasňuje množství historických a ekonomických jevů, které by bez ní byly úplně nepochopitelné. Měl jsem možnost

ukázat, že to, že nejskvělejší z moderních historiků Taine tak často špatně porozuměl událostem naší velké Revoluce, bylo dáno tím, že ho nikdy ani nenapadlo studovat duši davu. Pro zkoumání této komplikované doby si vzal na pomoc popisnou metodu přírodovědců, ale mezi fenomény, které přírodovědci studují, morální síly nefigurují. A přitom jsou to přesně ony, jež tvoří skutečnou hybnou sílu dějin.

I kdyby nám šlo jen o praktické ohledy, studium psychologie davů zasluhuje naši pozornost. I kdybychom neměli jiný zájem než ten, který vyplývá z čisté zvědavosti, zasloužilo by si studium psychologie davů, abychom se o ně pokusili. Je stejně zajímavé rozluštit pohnutky lidských činů, jako probádat nerost nebo květinu.

Toto studium psychologie davů bude pouze krátkou syntézou, prostým souhrnem našeho bádání. Proto je možno od něho žádat jenom několik podnětných hledisek. Jiní badatelé prohloubí brázdu více; my se dnes pohybujeme ve zcela nedotčených oblastech.²

KNIHA PRVNÍ

Duše davů

I. kapitola

Obecná charakteristika davů, psychologický zákon jejich duševní jednoty

V běžném smyslu znamená slovo dav shromáždění jakýchkoli jedinců bez ohledu na jejich národnost, povolání nebo pohlaví a bez ohledu na náhodu, která je svedla dohromady.

Z psychologického hlediska nabývá však slovo dav zcela jiného významu. Za jistých daných okolností – ale jenom v nich – má shromáždění lidí nové vlastnosti, které se značně liší od vlastností jedinců, kteří je skládají. Vědomá osobnost tu mizí a city i myšlenky všech jednotek jsou zaměřeny týmž směrem. Tvoří se kolektivní duše beze vší pochybnosti přechodná, která však má velmi určité vlastnosti. Z pouhého seskupení se stalo to, čemu z nedostatku dokonalejšího pojmenování říkám dav organizovaný nebo, chcete-li, dav psychologický. Ten pak tvoří jedinou bytost a je podroben zákonu duševní jednoty davů.

Skutečnost, že se mnoho jedinců náhodou ocitne bok po boku, jim ještě nedává znaky organizovaného davu. Tisíc jedinců náhodně shromážděných na veřejném místě, ale bez určitého cíle, netvoří ještě psychologický dav. Má-li dav nabýt zvláštních vlastností, je k tomu zapotřebí vlivu jistých podnětů, jejichž povahu musíme teprve určit.

Ztráta uvědomělé osobnosti a zaměření citů a myšlenek týmž směrem, což jsou charakteristické známky davu, který se organizuje, nevyžadují vždy současnou přítomnost mnoha jedinců na témže místě. I tisíce oddělených jednotlivců mohou – v daném okamžiku a pod vlivem určitých prudkých dojmů, např. veliké národní události – nabýt vlastností psychologického davu. Stačí tedy, aby je nějaká náhoda spojila, a jejich chování ihned nabývá